

DR. FARKAS KATALIN—DR. SZABÓ G. MÁRIA
Szeged

Makarenko nyomában

Száz éve született Makarenko. Ünnepelni sokféleképpen lehet: emlékülést, felolvasást szervezni, emlékkötetet kiadni. Nekünk egy rendhagyó lehetőség jutott. A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem szervezésében olyan csoportösszetételben indulhattunk el „*Makarenko nyomában*” — ahol a 20 éves tanító- és tanárjelölt, az aktív pedagógus és a nagy tekintélyű nyugdíjas Makarenko-kutató együtt lehetett a 10 napos emléktúrán.*

Az egykori Gorkij-telep földjén...

Maga a telep Poltavától 6 kilométerre, egy Tribi nevű aprócska helység mellett néhány szétrombolt épületből állt. Egykor, a cári időkben fiatakorúak börtöne volt; a forradalom óta elhagyatottan, kifosztva állt. Néhány hónapos előkészítő munka után a többé-kevésbé lakhatóvá tett épületben 1920 decemberének első napjaiban jelent meg az első hat növendék.

Már 1921 januárjában sikeres lépéseket tett Makarenko, hogy a telep megkapja a szomszédos Kovaljovka (a Pedagógiai hősköteményben Goncsarovka) falu mellett lévő, ekkor még romokban heverő egykori Trepke birtokot. E birtokot három oldalról a Kolomak-folyócska mosta, óriási gyümölcsöskert övezte.

1921 nyárvégén átköltözött az előőrs, 1924 nyaráig így két helyen élt a Gorkij-telep. 1924 augusztusában és szeptemberében felszámolták a Tribiben lévő részleget, s az egész telep a Kolomak partjára költözött. (Itt szeretnénk emlékeztetni arra, hogy 1921. szeptember 20-án kelt hivatalos jelentésben Makarenko először nevezi Gorkij-telepnek az addig névtelen intézményt.)

A Pedagógiai hősköteményből megismert Gorkij-telep a centenárium évére *múzeumkomplexummá* teljesedett ki. Meglepetéssel vettük tudomásul, hogy a kanadai és az NSZK után a harmadik külföldi látogatócsoport mi voltunk.

Az egykori hatalmas mezőgazdasági telepen a múzeumrendezők keze nyomán szinte „érzékeltetővé” vált a telepesek élete. Volt lehetőségünk végigjárni az eredetiben visszaállított tizágyas hálótermeket, a Makarenko-regényekben sokszor idézett dolgozószoba „teázópad”-ját; a telep életében olyan fontos szerepet betöltő színpadot; a kosárfonó-, szövő-, varró- és kovácműhelyeket. Megcsodálhattuk azt a nagy mennyiségű tárgyi emléket és gazdag fotóanyagot, oklevelet, leveleket, amit Makarenko tisztelői gyűjtöttek össze.

* A szerzők elsőként vettek részt az emléktúrán 1988. május 2—12. között.

Szinte meglevenedtek szemünk előtt azok az ünnepi alkalmak, amikor Gorkij meglátogatta a telepeseket. A „nagy író” szinte minden színdarabját először a telepen adták elő. (Pl. Éjjeli menedékhely stb.)

Megtudtuk azt is, hogy minden darab főszerepét az itt élő gyerekek közös meg-egyezéssel Makarenkóra osztották ki.

A gyerekek egyik alkalommal azzal kedveskedtek Gorkijnak, hogy „Életeink Gorkijnak, a gorkijisták” címmel írásba foglalták a telepen átélt élményeiket.

Gorkijjal történt egyik látogatása alkalmával: észrevette, hogy két gyerek törött üvegdarabokkal borotválkozik. Megkérdezte tőlük: — Engem is megborotváltok? — Örömmel válaszolták: — Természetesen. „Amit a gyerekek lehet, a felnőttek is” gondolat jegyében Gorkij meg is engedte. Az erről készült fotók az esetet életszerűen ábrázolják. Egyébiránt Gorkij és Makarenko barátsága a humanista életfelfogást is példázhatja mindannyiunk számára.

Találkozó Makarenko-tanítványokkal

Igazán szerencsésnek tarthatjuk magunkat: még mindig volt módunk megismerkedni olyan emberekkel, akik — mint mondják — „abból a háromezerből valók, akik Anton Szemjanovics kezén mentek keresztül”.

Vendéglátóink felkérésére hárman vállalták a visszaemlékezést, kérdéseink és fényképezőgépeink „pergőtüzét”. Felejthetetlen marad ez a kétszer három óra mindannyiúnknak. Egy újabb olyan adalék, amely számunkra közelebb hozta, „érezhetővé” tette Makarenkót. Hiszen aligha van hitelesebb nevelési eredményvizsgálat, mint a „végzett növendék helytállásának figyelemmel kísérése”. Hármójuk küzdelmekben, de emberi és szakmai sikerekben egyaránt gazdag életútjának megismerésén keresztül mintha valamennyiőjüket megismertük volna. Mindannyiójukban van valami közös. Ezt a közös vonást egyikőjük egyszerűen így fogalmazta meg: „*Makarenkótól másképpen mentek el az emberek, mint ahogy hozza érkeztek.*” Hogyan sikerült ez Makarenkónak? Talán elsősorban úgy, hogy egyetlen dologban különböztette meg tanítványait: abban, hogy *mindenkiben más „fogódzót”, más „értéket” keresett és talált.* Mindenkiről elsősorban azt akarta tudni, hogy mire képes, és elvárta tőle, hogy ennek megfelelően éljen. Fanatikusan hitt a munkájában. Éhezve, fázva is képes volt hajnali 4-5 óráig dolgozni, és közben a legkülönbözőbb támadásokat visszaverni. Miközben gyárat szervezett, például így gúnyolták: „akkor fognak néked a bűnözők fényképezőgépet csinálni, amikor szőr nő a tenyereden”.

A tanítványok által elmesélt több apró történet, pedagógiai szituáció közül kettőt szeretnénk közreadni. Két gyerek elvett a raktárból egy kétméteres lécet, hogy feldarabolják. Amikor az eset kitudódott, Makarenko azzal büntette őket, hogy két napig mindenhova magukkal kellett vinniük ezt a hosszú lécet. Így mindenki láthatta és elítélhette tettüket. Máskor az egyik lakatos elkésett a reggelitől, és abban a reményben, hogy elkerüli az Antonnal való találkozást, az ablakon ment be. A „csel” nem sikerült, Makarenko meglátta, és azzal büntette, hogy két hétig az ajtó helyett az ablakon át kellett bejárnia.

A visszaemlékezésekből megtudtunk néhány telepes jelmondatot. „*Csináld velünk, csináld értünk, csináld jobban, mint ahogy mi tesszük!*” Vagy egy másik: „*Amit meg tudsz tenni: csináld vele; ne legyen titkod előtte!*” Talán ma igazán megszívlelendő: „*Mondj el mindent, de ne kapkodva.*”

Makarenkót tanítványai nem egyszerűen szerették, hanem őszintén tisztelték, és még ma is szívesen beszélnek róla, idézik egy-egy „jól illeszkedő”, emlékezetes vála-

szát, megnyugtató mosolyát vagy szemrehányó tekintetét. Attól kezdve, hogy Moszkvába költözött, ötvenként találkozót szerveztek vele az egykori növendékei, telepesei. Talán nem véletlen, hogy 1939-ben halála előtt néhány órával az utolsó látogatói is a tanítványai voltak...

Makarenko-émlékek Kremencsugban

A helyszínen járva megtudhattuk, hogy Kremencsug városka Dnyeper-parti munkástelepülését nevezték így. Krjukovval a folyót átszelő vasúti híd kötötte össze. A kis városkában végezte Makarenko az elemi iskola öt osztályát. 17 éves korában ugyanitt megkezdődött néptanítói pályája. A fiatal tanító megpróbálta a hagyományos kereteket áttörve — az *iskolát* valóban a *gyermekélet központjává* tenni: irodalmi és játékdélutánokat, jelmezes bálakat rendezett. Arra törekedett, hogy minél több gyerek ismerkedjen meg a zenével és a hangszerekkel. Az iskola tanulóiból fúvós zenekart alapított. Rövidesen népszerű hangszerek terjedtek el a városban: balalajka, gitár és a mandolin.

Házigazdánk, Liszenko azt is elmondta, hogy a fiatal Makarenko a szülőkkel is nagyon jó kapcsolatot tartott, létrehozta a „szülők bizottságát” az iskola mellett.

1914 őszén 3 éves tanítóképző intézetet nyitottak Poltavában. Szigorú felvételi után ide nyert felvételt. Lelkes vezetőnk azt is elmesélte, hogy miután hittanból kettest kapott, de „nagy műveltségére való tekintettel csak kivételesen vették fel”. A tanítóképző rektora megbízta az „Intézeti barlang” című lap szerkesztésével. Diplomamunkáját „A korabeli pedagógia válsága” címmel írta. Végzés után pár hónapos poltavai tanítás után, hajdani iskolájába visszatért — immáron az iskola felügyelő igazgatójaként. Nyáron gyermektábort szervezett. A biológia- és földrajzóráit az iskolán kívül a természetben tartotta, ha az időjárás megengedte. Kabineteket alakított ki, amelyek közül a biológia, a fizika és a földrajz működött a legjobban. Ez a második krjukovi időszak 2 évig tartott.

A két krjukovi-kremencsugi időszakából három emlékhelyet néztünk meg. Az egyik: a szülői házából — többnyire eredeti bútorttal — berendezett múzeum. A falon több olyan kép van, amit Makarenko másolt.

Hadd tegyünk itt egy kis kitérőt! Ismeretes, hogy Makarenko 1937. január végén végleg Moszkvába költözött, és a moszkvai két és negyed év alatt főként szépirói munkássága kötötte le energiáit. Ahogy egyik múzeumi munkatárs fogalmazott: ebben az időszakban sem változott meg egyénisége, csak az eszköze. Moszkvában született a „Zászlók a tornyokon”, a „Becsület” című regény, valamint több elbeszélés. A moszkvai dolgozószobájára könyvesszekrényét, *íróasztalát és írógépét* özvegye a kremencsugi múzeumnak ajándékozta, lehetővé téve azt, hogy a látogatók néhány percre meghatódottan megálljanak e minden bizonnyal „pedagógiával mélyen átítatott” bútorok között.

Talán túlzás nélkül állíthatjuk, hogy meghatódottan néztük nemcsak íróasztalát, hanem a halála napját, március 14-ét mutató naptárát, a fotókról jól ismert csizmáját és bőrkabátját, de édesanyja eredeti kézimunkáit is.

Makarenko szülei Kremencsugban vannak eltemetve. Csoportunk egy-egy szál virágot vitt — szépen rendben tartott — sírjukra.

A harmadik emlékhely, amit Kremencsugban megnéztünk, az annak az iskolának az utódja, ahol Makarenko igazgatóként dolgozott. A jelenlegi szakmunkásképzőként

működő iskola tanárai és növendékei egy emlékszobát rendeztek be, és elkezdték gyűjteni a Makarenko-dokumentumokat. Ennek azért is különösen nagy a jelentősége, mert közismerten a legnagyobb adósságunk éppen a „krjukovi évek” feldolgozásában, elemzésében, a pályakezdő Makarenko megismerésében vannak, vallotta be a vezetők.

Az Ukrán Tudományos Kutatóintézetben

Egyre több szakmai figyelmet kap az elmélet eredményeinek „mindennapos” felhasználása, a gyakorlati tapasztalatok „beáramlása” a kutatóhelyekre, a gyakorló pedagógusok és az elméleti szakemberek együttműködése.

A pedagógiai kutatás gyakorlat felé nyitásának érdekes példájával ismerkedtünk meg az Ukrán Tudományos Kutatóintézetben, Jarmacsenko professzor előadását hallgatva. Megtudtuk tőle, hogy ez — a Kijevben székelő — intézmény az ország egyik legrégebbi kutatóhelye. 1926-ban hozták létre. A jelenlegi 300 munkatárs és 100 aspiráns a pedagógia minden ágát — az óvodától az egyetemig vizsgálja. A gyakorló pedagógusokat kétféle módon vonják be a munkába. Kialakítottak egy levelező-bedolgozó hálózatot olyan kollégákból, akiket valamilyen tudományos ülésszakon, felolvasóülésein ismernek meg és kérnek fel. Őket *évente egy hónapra — az intézet költségén — meghívják egy belső munkára, továbbképzés jellegű konzultációra*. A külső munkatársak másik csoportja többnyire felsőoktatási intézmények oktatójaként kapcsolódik a pedagógia gyakorlatához. Ők azok, akik munkájukhoz az intézettől *tudományos vezetőt* kérnek, és különböző tudományos fokozatok, címek megszerzésére vállalkoznak a megfelelő vizsgák letétele után.

Az intézet az utóbbi években nagy figyelmet fordít arra, hogy Makarenko munkásságát, illetve mai adaptálási lehetőségeit a kutatók tudományosan elemezzék. A jelenlegi készülő disszertációk közül néhány téma: hogyan lehet Makarenko nézeteit hasznosítani a mai iskolában; kialakítani a tudatos fegyelmet; a párhuzamos ráhatás hatékonyságának kérdései; Makarenko munkájának elemzése. Ezek a kutatások azt bizonyítják, hogy van még pótolnivaló Makarenko elméleti munkásságának szisztematikus feldolgozásában. Életében, sajnos, csak szépirodalmi munkái jelentek meg, szakmai művei csak 1947—49-ben láttak napvilágot. Az azóta eltelt időben azonban egyre több „Makarenko-érték” került felszínre, egyre több tudományos elemzés támasztja alá Jarmacsenko professzornak azt az állítását, hogy „Makarenko nem a múlt, nem a jelen, hanem a jövő pedagógusa”.

Szívesen tolmácsoljuk Jarmacsenko professzor üzenetét a magyar pedagógusoknak: forduljanak pedagógiai munkájuk során az eddigénél is nagyobb bizalommal a Makarenko-hagyatékhoz.

Látogatás a Makarenko-laboratóriumban

A közelmúltban egy iskolaigazgató értékes Makarenko-hagyatékot ajánlott fel a poltvai főiskolának. Ez képezte az alapját annak a múzeumnak, amelyet a Makarenko-laboratórium néven megalakult kutatócsoport másfél évig szervezett, hogy a centenáriumi évben méltóan emlékezzenek meg a nagy pedagógról. Rádióban, televízióban felhívást tettek közzé régi tanítványok, kollégák, ismerősök segítségét kérve.

Az itteni képek rendkívül értékesek. Itt is sok-sok történetet hallhattunk Makarenko munkásságával kapcsolatban. Óriási eredménynek tartják, hogy 6200 adat együtt van Makarenkóról. Az első értékelő írás 1928-ból való — az utolsó pedig 1988-as.

Tanulmányutunk végén a poltavai főiskola rektora így búcsúzott csoportunktól: „a Szovjetunióban folyó, összetett folyamatot jelentő átalakítás legfontosabb tényezője a pedagógus. Igaz, hogy a pedagógus intelligenciája döntő, de az is, hogy a társadalom munkásának, a pedagógusnak, hármas feladata van: *tanulni, tudását átadni és a gyermeket a sajátjánál is jobban szeretni*”.

A továbbiakban a rektor Lenint idézte, aki azt tartotta, hogy a pedagógust *mindenek fölé kell emelni*. Azok az országok, ahol ezt az elvet megvalósították, bizonyítottan nagy eredményeket értek el. Majd így folytatta: „A tanárok nemzedékével kapcsolatban a Szovjetunióban, sajnos, azt a hibát követtük el, hogy az alkotó pedagógust kirekesztettük az iskolából. Csak most sikerült visszatérni a lenini elvekhez, és újból meghirdetni az egységes munkaiskolát. Ebben fontos a munka, az esztétika és az érzelem. Ezt egyébként Makarenko a gyakorlatban meg is valósította. Ő a világ legjobb pedagógusai között van. Volt Makarenko-tanítványokkal beszélgetve érezhettük, hogy *ők az életörömet, a szeretetet sugározzák, és nem a gondokat erősítik fel*. A makarenkói gondolkodásról elmondhatjuk, hogy állandó ütközetek között maradt életben. Sajnos, nem kedvezett a sztálini időszak, ezért sok időt vesztegettünk el Makarenko tanítása nélkül. Csak 1975-től kezdtek el azokat az adaptációs munkákat, amelyek segítségével Makarenkót ma újra lehet az iskolában „alkalmazni”.

A látogatás végén magunk is azzal a hittel jöttünk haza, hogy a pedagógia minden területén érdemes azért tenni, hogy minél több magyar iskolában is találkozhassunk Makarenko szellemével.

Gácsér József: Demokratizmus és általános iskola

A Módszertani Közlemények könyvtársorozatának 9. köteteként melegen ajánljuk az iskolák, a pedagógusok figyelmébe *Gácsér Józsefnek*, a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Neveléstudományi Tanszéke vezető tanárának *Demokratizmus és általános iskola* című, több szakaszban lebonyolított, széles körű vizsgálatssorozaton alapuló munkáját.

Ez az elméletileg és módszertanilag sokoldalúan megalapozott vizsgálat nemcsak *megbízható, objektív képet ad a nevelőtestületi demokrácia helyzetéről, minőségéről*, hanem egy olyan új, a gyakorlatban is kipróbált komplex eljárást, mérőeszközt is bemutat a nevelőtestületi közösségek minőségének megállapítására, amely nélkülözhetetlen eszköze, segítője lehet a nevelőtestületi közösség tudatos szervezésének, az iskolai demokrácia továbbfejlesztésének, elmélyítésének.

Reméljük, hogy egyre több iskola igényli is ezt a felkínált lehetőséget, egyre szélesebb körben hasznosítják majd pedagógusközösségeink vezetői e komplex kutatás figyelmet érdemlő eredményeit.

A kötet ára 40,— Ft. Megrendelhető postai levelezőlapon a Módszertani Közlemények Kiadóhivatalánál (6725 Szeged, Hámán Kató u. 25.).